

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ УЛОГЕ СРЕТЕНА ВУКОСАВЉЕ ВИЋА У ПРОВОЂЕЊУ КОЛОНИЗАЦИЈЕ У ВОЈВОДИНИ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА*

Насељавање Војводине после другог светског рата представља најобимнији миграциони процес на нашем етничком и државном територију у XX веку, у коме је улога Сретена Вукосављевића, као министра за колонизацију, била веома значајна, али до данас недовољно позната. Међу узроцима оваквог стања требало би свакако имати у виду да је колонизација Војводине после другог светског рата још увек недовољно непроучена па је и Вукосављевићева улога у њој остала нерасветљена. Но, без обзира на то, уверени смо да је данас неопходно бар у извесној мери расветлити његову улогу у провођењу колонизације Војводине и тако уклонити једну осетну празнину у биографији познатог научног прерадоца, с једне стране, и указати на практичне и теоријске мере које је Вукосављевић, као врсни познавалац села и сељаштва, предлагао и предузимао у решавању многоструких проблема насељавања, с друге стране.²

С правом смо претпостављали да о Вукосављевићевој делатности на челу Министарства колонизације Демократске Федеративне Југославије, односно Федеративне Народне Републике Југославије, мора бити трага у одговарајућим архивским фондovima Архива Југославије, јер смо након краћег трагања пронашли његова два мања рада, који су значајни колико са практичног толико и са теоријског становишта за васколику проблематику насељавања. Реч је о раду *Основни начелни ставови о ко-*

---

* Аутор је саопштио резиме овог прилога на Симпозијуму „Сеоски дани Сретена Вукосављевића“ (13—15 јуна 1975. у Пријепољу).

¹ Најпотпуније податке о насељавању Војводине после другог светског рата наводи В. Стипетић у раду *Аграрна реформа и колонизација у ФНРЈ године 1945 — 1948*, ЈАЗУ, Рад, књ. 300, одјел. за филозофију и друштвене науке, књ. V, Загреб 1954, 431 — 472.

² У чланку В. Љујића, *Животни и научни пут Сретена Вукосављевића*, Симпозијум о научном делу Сретена Вукосављевића, Пријепоље 1973, стр. 21—31, само се помиње да је Вукосављевић био министар за аграрну реформу и колонизацију у Савезној влади (стр. 28) а у *Енциклопедији Југославије* (св. 8, стр. 554—555) тај податак је, на жалост, изостављен.

лонизацији у Војводини³ и раду (без наслова) о судбини непокретне имовине коју су насељеници оставили у старом крају.⁴

Сматрамо да ће бити најцелисходније, а и научно најоправданије, ако оба наведена Вукосављевићева рада овде у целини објавимо, с тим да наше интервенције у виду критичких и других напомена неће ни у ком случају повредити аутентичност ауторовог текста.

ОСНОВНИ НАЧЕЛНИ СТАВОВИ О КОЛОНИЗАЦИЈИ У ВОЈВОДИНИ

Увод

Конфискацијом земље од народних непријатеља добијен је у Војводини велик земљишни фонд, који омогућује колонизацију новог становништва на та имања. Тај земљишни фонд за колонизацију повећава се још површинама, које ће се добити аграрном реформом. Тежња великог броја сиромашних сељака и пољопривредних радника за земљом и потреба да се земља фонда за колонизацију што успешније обради — условљује социјални и економски разлог провођења колонизације.⁵

Да би колонизација била плански проведена, нужно је претходно донети одлуке о овим главним питањима: ко ће бити насељаван (субјект колонизације), питање земље за колонизацију (објект колонизације), време када треба да се проведе колонизација и начин како да се проведе.

I ПИТАЊЕ ЗЕМЉЕ ЗА КОЛОНИЗАЦИЈУ

1) Земљишни фонд за колонизацију Војводине *досада располаже земљама*, конфискованим од народних непријатеља и земљама које су досад биле државно (односно бановинско) добро *у висини од око 800.000 јутара*. Иако су то површине које омогу-

³ Вукосављевићев рад Основни начелни ставови о колонизацији у Војводини, налази се у Архиви Југославије, Фонд: Комисија за аграрну реформу и колонизацију (Ф 97), фасц. 3, бр. 36.

⁴ И овај рад налази се у Архиви Југославије, Ф 97, фасц. 1, бр. 1.

⁵ Вид. о томе опширно: Ђ. Петрановић, *Политичке и правне прилике за време Привремене владе ДФЈ*, Институт државних наука, Одељење за историјске науке, Серија I, Монографије, књ. 4, Београд 1964, стр. 27—28, 56—71, и Ј. Попов, *Пољопривредна кампања у Војводини у првој половини 1945*, Зборник за друштвене науке, Матица српска, бр. 47, Нови Сад 1967, 39—71.

⁶ Вукосављевић се још пре другог светског рата недвосмислено изјаснио за провођење нове аграрне реформе. У том смислу карактеристичан је његов чланак *Гладан земље...*, *Писма са села*, Социолошка библиотека, 1, Савремена школа, Београд 1962, 87—90.

ћују колонизацију врло великог броја породица, ипак не треба почињати са колонизацијом док се не проведе и

2) *аграрна реформа* на великим поседима.⁶ Ово зато што је велик број парцела, који има да се добије аграрном реформом, помешан са парцелама, којима већ сада располаже фонд за колонизацију. Да не би на једном месту два пута вршили колонизацију и да се земља успешно арондира (групише и заокружи ради успешнијег обрађивања машинама), нужно је: *да се пре спровођења колонизације реши питање аграрне реформе.*

Ова реформа на великим поседима треба да значи да се изврши експропријација свију рентијерских поседа, а код поседника који се сами баве земљорадњом, да се узме вишак преко максимума, који може да остане власнику. Мерило за максимум јесте површина коју земљорадничка породица може да обради претежно и углавном сама, осим можда неких сезонских радова, уз примену савремене машинерије. Ова површина за мању породицу у Војводини може да се креће између 20 — 30 хектара (око 35 — 50 јутара), а за већу породичну заједницу највише између 40 — 50 хектара (око 70 — 100 јутара).

3) Оваквом аграрном реформом *добиће се у Војводини преко 200.000 јутара земље* за колонизациони фонд.

4) Свега дакле располажемо фондом *преко 1.000.000 јутара*. Од ове површине треба одбити потребу за великим имањима савезног Министарства пољопривреде (око 10 — 13%) и потребе војвођанских покрајинских пољопривредних установа за селекцију стоке и биља, Пољопривредних школа итд., окружних средњих и месних пољопривредних установа односно станица (укупно око 5—7%) — свега око 15—20% од укупног расположивог земљишног фонда, што износи око 150.000 — 200.000 јутара. *Остаје за колонизацију преко 800.000 — 850.000 јутара, односно око 500.000 хектара земље.*

II КО ЋЕ БИТИ НАСЕЉЕН (СУБЈЕКТ КОЛОНИЗАЦИЈЕ)

- 1) За колонизацију долазе у обзир:
  - а) сиромашни земљорадници који немају земље, пољопривредни радници,
  - б) земљорадници који немају довољно земље,
  - в) земљорадници који имају рђаву земљу, која није погодна за земљорадњу;
- 2) Првенство код насељавања имају:
  - а) борци у народнослободилачкој борби,
  - б) породице и сирочад погинулих или умрлих бораца,
  - в) жртве рата — погорелци итд.
- 3) С обзиром на порекло колониста насељавајће се:
  - а) сами Војвођани (унутрашња колонизација),

б) колонисти из других земаља Југославије,
 в) Југословени изван граница државе (из Мађарске, Румуније, Бугарске, Америке).

4) Приликом колонизације треба имати у виду да се не створи повод да се колонизацијом компликују национални односи, нарочито српско-хрватски, него да се баш колонизацијом допринесе њиховом сређивању.⁷

III ВРЕМЕ КАДА ТРЕБА ДА СЕ ПРОВЕДЕ КОЛОНИЗАЦИЈА

1) Колонизацију треба проводити одмах.
 а) и сами рефлектанти за колонизирање траже то хитно.
 б) економска потреба тражи да се нађе сталнији елеменат који ће да прими на себе терет земљорадње,
 в) могућности за почетак колонизирања дате су престанком рата и
 г) организовањем земљорадње од стране државе, што омогућује колонистима да се постепено укључују у земљорадњу.

2) Сви колонисти не морају и неће моћи да уђу на своја нова места одједанпут. Треба до ове јесени населити оне којима је то најхитније и који очигледно имају све услове и предности код насељавања и то на земље које су неоспорно погодне за извршење колонизације.

3) Остали колонисти могу да дођу на ред да се насељавају на идуће пролеће (1946. г.). Дотле ће се пречистити све појединости око њихових услова за насељавање, а дотле ће моћи да се среде и подаци о земљишном фонду.

IV НАЧИН КАКО ДА СЕ ПРОВЕДЕ КОЛОНИЗАЦИЈА

1) Овде треба имати у виду *више врста насељеника*, с обзиром на привредни карактер њиховог рада: насељеници земљорадници општег пољопривредног типа газдинства, насељеници зртларског или виноградарског типа, индустријски и пољопривредни радници који не требају земље.

а) *Насељеници општег пољопривредног типа газдинства* треба да добију довољно земље за једно пољопривредно газдинство које треба да се бави производњом житарица и индустријских биља и сточарства у вези са том земљорадњом. За овакво *индивидуално газдинство* треба предвидети *по породици* имање од 4 — 8 хектара (7 — 14 јутара) просечне војвођанске земље

⁷ Очигледно је да је Вукосављевићу била потпуно страна и сама помисао о националној искључивости у насељавању Војводине, што се најбоље потврђује његовим заузимањем за репатријацију и насељавање у Војводини свих Југословена „изван граница државе“.

(рђаве земље уопште не долазе у обзир за додељивање, него могу да се претворе у колективне пашњаке или шуме).

б) *Насељеници вртларског и виноградарског типа газдинства*. Вртларски тип колониста долази у обзир у околини већих градова на нарочито добрим земљама где ће се успешно моћи развијати вртларство, повртарство и воћарство за непосредно снабдевање градова. На сваком имању може да се држи и извесно интензивно сточарство. За овакав тип газдинства требало би по домаћинству 2 — 4 хектара земље. Ова мера важи и за виноградарски тип газдинства (разуме се у крајевима где има изразито виноградарског земљишта), тиме да од додељене земље један део (можда око половине) буде виноград, а друго да буде земља за земљорадњу, за подмирење потреба домаћинства.

Досада наведене врсте насељеника требају и поткућнице, куће, привредне зграде итд. У додељену им површину урачунава се и површина за поткућнице (у селу), која код општег пољопривредног типа треба да буде до пола хектара (5.000 кв. мет. заједно са гумном, воћњаком, вртом итд.), док код повртарско-виноградарског типа дољона је поткућница до 2.000 кв. мет.

в) *Насељеници индустријски и пољопривредни радници* који ће радити на државним добрима уопште не добијају земљу, али се насељавају око индустријских центара и државних пољопривредних имања и добијају, као и вртларско-виноградарски насељеници, поткућницу до 1.500 — 2000 кв. мет.

2) С обзиром на порекло насељеника треба имати у виду психолошко стање, здравствено стање и способност за рад и за прилагођавање.

а) *Психолошко стање*. Сваки насељеник носи обележје менталног човек а свога краја. Треба учинити све да се без потребе не мешају људи разних особина у појединим насељима, јер то отежава прилагођавање и сналажење у живот и у раду. Зато треба Војвођане насељенике првенствено насељавати у села где већ има домаћег елемента и то у свакој области (Срем, Банат, Бачка) у своје оквиру, а досељенике изван Војводине према њиховом пореклу груписати у поједина села која се изнова насељавају. Тако насељавати искључиво црногорска насеља, па чисте личка итд.

б) *Здравствено стање*. Скоро сви насељеници долазе у војвођанску равницу из брдских крајева, што свакако утиче неповољно на стање здравља њиховог и њиховог потомства. Иако ту не може да буде нарочитог избора места за насељавање, ипак из највиших брда, из Црне Горе, насељенике треба населити на највишу висораван у Војводини, у северну Бачку, северно од великог канала.

в) *Способност за рад и прилагођавање* треба оцењивати за насељенике у виноградарске крајеве и у места са развијеном индустријом.

Имајући у виду све околности насељеника под а), б) и в), с обзиром на порекло, треба колонизација да се врши по овим начелним ставовима:

а.а) Војвођани имају првенствено право да одлуче у која ће од мешовитих места да се населе,

б.б) Војвођани имају право да напусте своје земље ако су лоше и непогодне за земљорадњу и да се населе као колонисти,

в.в) Црногорци и Херцеговци брђани да се населе у Бачкој, северно од канала,

г.г) Досељеници из источне Србије, пиротски и лесковачки крај, у западну Бачку (Апатин итд.),

д.д) Сви досељеници из виноградарских крајева (Смедерево, Неготин, Жупа, доња Херцеговина, Далмација) у источни Банат, у вршачки и белоцрквански крај,

ђ.ђ) Досељеници из осталих крајева Србије у јужни Банат,

е.е) Босанци у северни Банат,

ж.ж) Славонци, Бановци, Кордунаши и Личани у Срем.⁸ У Барању, уколико буде саставни део Војводине, насељаваће се из било којих крајева.

3) Облици додељиваног земљишта:

а) Код атарева који се сасвим додељују колонистима, где нема индивидуалних парцела домаћих власника, тамо ће се због лакшег машинског обрађивања доделити атар у три потеса (за тропољни или шестопољни плодород). Тако ће сваки досељеник добити по једну трећину свога земљишта у поједином потесу.

б) Где се додјељује земља измешана са парцелама домаћих власника, тамо ће се ситније парцеле давати онима, којима се додаје земља, а који већ имају нешто своје. Веће парцеле ће се груписати у троје (као и у три потеса) на тај начин што ће се добровољном заменом парцела вршити нека врста делимичне комасације. Уколико се додељују виногради или ливаде, то иначе не мора да буде у заједници са осталом земљом. Пашњаци ће се иначе искоришћавати на колективној основи.

в) Где земљишни односи буду сувише непогодни за рад, вршиће се општа комасација према посебним прописима.⁹

4) Увођење у посед. Пошто се неће зидати нове насеобине, јер има довољно конфискованих сељачких кућа у селима, могу се колонисти одмах досељавати, чим се одреди количина земље, коју поједина породица добија у атару одређенога села и чим се одреди у коју ће кућу да се насели. Са кућом прима досељеник и све што му спада уз поткућицу (пољопривредне зграде, врт итд.), а земља му се размерава постепено када дође на ред. Земљу

⁸ О насељавању Србијанаца, Црногораца, Босанаца и Херцеговаца још није писано, а о насељавању Бановаца, кордунаша и Личана вид. рад В. Ђурића *Најновије насељавање Бачке колонистима из Хрватске*, Матица српска, Посебна издања, Нови Сад 1960, стр. 99.

⁹ О комасацији вид.: Ф. Киселички, *Комасације у Војводини*, Завод за јавну управу АПВ, Билтен бр. 6, Нови Сад 1968, стр. 211—240.

свакако даље ради управа народног пољопривредног добра, а предаје постепено појединцу онолико, колико појединац може да преузме. Према томе, неће бити прекинут континуитет земљорадње, неће доћи до економске штете, а неће ни досељеници долазити у немогућност да раде и да користе своју земљу. Када се поједини колонист оспособи, додељиваће му се и стока са државног сектора, а дотле он има могућности да зарађује и као пољопривредни радник на народним пољопривредним добрима.

5) *Правна сигурност*. Земља се даје у сталну својину, за колонисту и његово потомство, али не даје му се право да са земљом тргује. Ако овакву земљу из фонда за колонизацију, власник не жели више да ради, она се враћа у фонда за колонизацију, који према томе постоји стално и после извршене првобитни колонизације.“

Очигледно је да је Вукосављевићев рад Основни начелни ставови о колонизацији у Војводини сачињен 1945. године, и то највероватније током јуна или јула, дакле пре доношења Закона о аграрној реформи и других правних прописа, којима је регулисан начин провођења реформе и насељавања у Војводини.

Није ни мало изненађујуће да се Вукосављевић без и мало двоумљења залагао за аграрну реформу, или још тачније: за начело да земља припада ономе ко је обрађује. Његово истовремено залагање да аграрна реформа на изванредан начин претходи колонизацији образложено је чисто практичним разлозима, јер се на тај начин избегава евентуално дуплирање колонизације, с једне стране, и стварају неопходни услови за арондацију земље, с друге стране.

Еволуирање Вукосављевићевог става у проблематици аграрног питања и начина његовог решавања је несумњиво, ако имамо у виду да се пре рата и револуције, у којој је активно учествовао, залагао за одузимање земље само од велепоседника, а у наведеном раду недвосмислено се залаже и за одузимање земље од „свију рентијерских поседа“. Међутим, у погледу максимума обрадиве површине која се могла оставити земљорадничкој породици, под условом да је обрађује сама, показало се да је Вукосављевић, дозвољавао да већу површину, него што је нормирао Закон о аграрној реформи.

Вукосављевић је посветио много више пажње колонизацији Војводине, него аграрној реформи, што се вероватно објашњава његовим дубоко увреженим социолошким сазнањем да је колонизација као велики миграциони подухват сложенији друштвени процес него провођење реформе и, према томе, сама по себи прикладнија да га преокупира. Зато су његови осврти на колонизацију свестрани и детаљни, а сем тога и студиозни. Нема заправо ни једног проблема колонизације који Вукосављевић није учио и расветлио.

Он је пре свега поборник систематске и планске колонизације Војводине, са јасно уоченим објектима и субјектима колони-

зације. Није занемарио ни економску ни социолошку компоненту колонизације, које је ипак настојао да усклади са општепознатим фактом да свака колонизација са истовременим провођењем реформе доводи по правилу до већих или мањих поремећаја у пољопривредној производњи, о чему је највероватније располагао одређеним искуствима из провођења предратне реформе и колонизације.¹⁰ Зато је Вукосављевић, уз истовремено инсистирање на хитности колонизације, указивао на потребу sukcesивног укључивања насељеника у пољопривредну производњу на додељеној им земљи у Војводини.

Његова концепција о субјектима колонизације заслужује посебну пажњу, јер се одликује изузетном ширином. Он је, наиме, сматрао да би у Војводини требало населити све наше сународњаке из Мађарске, Румуније, Бугарске, па чак и из Америке, али је штета што у раду није изнео ништа одређеније о томе како је замишљао репатријацију југословенског живља из изведених земаља, иако је једном приликом предлагао делимичну размену становништва са Мађарском.¹¹

Што се пак тиче редоследа у насељавању Војводине и давању првенства борцима народноослободилачког рата, Вукосављевић је у потпуности антиципирао накнадне одредбе правних прописа о колонизацији.

Сасвим је разумљиво да је знатан део његовог рада посвећен начину провођења колонизације, чији су субјекти били: 1) насељеници општег пољопривредног типа газдинства, 2) насељеници вртларског и виноградарског типа газдинства и 3) индустријски и пољопривредни радници. За носиоце првог и другог типа насељеничког газдинства Вукосављевић је предвидео величину неопходне површне земље за обављање просте репродукције у сфери пољопривредне производње, а трећем типу насељеничких газдинстава, према његовом мишљењу, требало је доделити само поткућницу.

Вукосављевић је сматрао да би порекло насељеника требало да има одлучујући значај у њиховом размештају у Војводини, с тим да насељеници из високих планинских региона обавезно буду смештени на највишим војвођанским пределима. Доследан таквом схватању, он је прецизно одредио локацију за поједине веће групе насељеника. Сем тога, у размештају насељеника у Војводини, уважавао је у пуној мери производне особености краја из кога су потицали, те је с правом сматрао да би насељенике из виноградарских региона требало насељавати у вршачком и белоцркванском крају.

Интересантно је да у Вукосављевићевим разматрањима колонизације Војводине нема помена о доласку насељеника из

¹⁰ Вид. детаљније: В. Љујић, нав. дело, 23.

¹¹ Вид.: В. Петрановић, *Политичка и економска основа народне власти у Југославији за време обнове*, Институт за савремену историју, Београд 1969, 404 — 406.

Македоније и Словеније, који су, као што је познато, насељени у средњем и јужном Банату.¹²

И поред несумњиве оригиналности Вукосављевићевих социолошких разматрања целог колонизационог комплекса, у њима су ипак присутни, некад више — некад мање, неки елементи Цвијићеве антропогеографске и социолошке школе. Том околностићу објашњава се истицање психичке компоненте насељавања и чињенице да „сваки насељеник носи обележје менталитета човека свог краја“, што је свакако тачно, али у овом случају, по нашем мишљењу, пренаглашено јер не би требало изгубити из вида да менталитет било ког човека или људске скупине није *a priori* дат за сва времена, а још мање за сва историјска збивања. Зато није ни мало изненађујуће да је Вукосављевић придавао одлучујући значај психичкој компоненти насељавања, или још тачније: насељеничком менталитету, у процесу адаптирања на нову животну средину, и да се баш на основу тога свесрдно залагао за стварање чисто нових црногорских, личких и других сличних насеља у Војводини.

У погледу Вукосављевићевог заузимања да насељеници добију атар у три потеса, наравно уколико је то могуће, ради примене тропољног или шестопољног плодореда, једва да се може истаћи било каква иоле значајнија примедба. На исти начин може се оценити и његово заузимање за арондацију и колективне пашњаке.

Увођење насељеника у посед Вукосављевић није схватао као техничку операцију, те катастар и земљишне књиге и не помиње, него као њихово постепено укључивање у процес производње. Зато се с правом може рећи да је у разматрању овог аспекта колонизације у пуној мери дошло до изражаја знање једног врсног руралног социолога.

Било какво провизорно стање у погледу власништва над добијеном земљом, у Вукосављевићевом поимању колонизације није било прихватљиво. Он је, према томе, био одлучан заговорник правне сигурности на добијеној земљи, а евентуална шпекулација земљом за њега је такође неприхватљива, а уколико се догоди, насељеник губи земљу, која се истовремено враћа у фонд за колонизацију и тако се стварају извесни услови за перманентну колонизацију, коју не помиње, колико на је познато, ни један аграрни теоретичар код нас и у свету.

Вукосављевић је, дакле, и овом приликом оригиналан и несвакидашњи мислилац, а чињеница да његове идеје нису у потпуности остварене не умањује њихов значај.

---

¹² О насељавању Словенаца у Војводини још није писано, а о насељавању Македонаца вид.: Б. Русић, *Белешке о најновијим насељеницима из Македоније у седам села вршачког дела Баната*, Матица српска, Посебна издања, Нови Сад 1958, стр. 70.

Други Вукосављевићев рад представља у ствари његов предлог Аграрном савету ФНРЈ како да се поступа са непокретном имовином коју су насељеници оставили у старом крају. Овај рад је настао крајем јануара 1946, а вредан је у толикој мери да ће његово објављивање, по нашем мишљењу, бити свакако корисно.

Ево тога рада

„Поводом колонизације коју сад Министарство колонизације врши у Војводини, отварају се извесна питања која би требало уредити. Један од тих питања се изазивају одласком колониста из њихових места, а друга доласком у места насељења. Поред тога све су федералне јединице већ донеле своје законе о аграрној реформи и унутрашњој колонизацији, па ће се у границама сваке од њих појављивати питања која ће изазвати унутрашња колонизација. Сва ова питања, ма да су изазвана истим узроцима, појављују се у различитим облицима, с обзиром на различите прилике у разним федералним јединицама, па је разумљиво да не могу бити ни решавана на исти начин. Због тога не би требало доносити савезни закон којим би се она уредила, већ то треба оставити земаљским законима.

Пре свега поставља се питање шта ће бити са земљом коју остављају они колонисти што одлазе у Војводину. У неким земаљским законима ово је питање већ решено, док у неким није. У босанском закону о аграрној реформи и колонизацији речено је да у земљишни фонд аграрне реформе и колонизације улазе „земљишта која остављају колонисти, који су се преселили у други крај, уколико се у року од две године дана не врате на своје старо место“ (чл. 4. тач. г.). У чл. 9 је предвиђена и накнада колонистима за остављену земљу. По црногорском пак Закону о аграрној реформи и колонизацији „земишни поседи исељеника из Црне Горе, који добијају земљу у другим федералним јединицама не потпадају под удар овог закона“ (чл. 3, тач. е). У хрватском закону о провођењу аграрне реформе и колонизације прописано је да у земљишни фонд аграрне реформе и колонизације улазе земљишни поседи које колонисти након пресељења оставе у крају из кога селе (чл. 4, тач. д). Слично је предвиђено у македонском Закону о аграрној реформи и колонизацији, где је речено да у земљишни фонд улази земља коју колонист оставља у своме месту, уколико ју је обрађивала инокосна породица (чл. 11, тач. г). У првобитном тексту Закона за Србију ово питање није било уређено, већ је то учињено тек последњом изменом и допуном овога закона, Међутим, у Словенији је ово питање остало нерешено. Питање је, међутим, врло важно, већ због тога што ће сигурно бити случајева да се поједини колонисти неће моћи прилагодити приликама у Војводини па ће се вратити на старо место. Отуда ће настати проблем њиховог збрињавања. Природно би било да им се у таквом случају врати имање које су напустили, али њега зато треба сачувати. Колико дуго ће се оно

чувати, то је посебно питање, које опет треба решити. Али треба водити рачуна да ће се ово питање појављивати, не само код савезне већ и код унутрашње колонизације у границама сваке федералне јединице.

Ако ли пак насељеник дефинитивно остане у новом месту насељења, питање се поставља шта ће бити са његовом непокретном имовином коју је у старом месту оставио. У случају да се из једне породичне задруге иселила једна ужа породица, јасно је да земља остаје задрузи, као што је и била. Ово стога што је задружни посед припадао задрузи и пре одласка извесних чланова задруге, а кад задруга не престаје постојати услед њиховог одласка, онда јој и њен посед остаје. Овде би се поставило питање само земљишног максимума с обзиром на број чланова задруге који остају. То би могао бити или онај из чл. 5 савезног Закона о аграрној реформи и колонизацији, у вези са одговарајућим прописима земаљских закона, или би се могао одредити неки специјални максимум за овакве случајеве. Али, ако се исели цела кућна задруга, природно би било да најближи сродници имају првенствено право на непокретности које остају. При томе би требало нарочито пазити да кућу и окућницу добију најближи по сродству. Наравно, овде би ипак требало прецизирати до кога би степена сродства ишло ово право првенства, а поред тога ваљало би предвидети да сиромашнији сродници даљег степена иду испред богатих који су по сродству ближи одсељеноме. Ако насељеник не оставља у старом месту никога од сродника, питање је да ли би било целисходно његово имање дати неком инородцу или иноверцу. У случају кад насељеник оставља у старом крају шумског земљишта, које није задружно, такво земљиште не би требало додјељивати никоме већ оставити за пошумљавање; а ако се пак некоме додели, то би требало само уз обавезу да га пошуми онај ко га добије.

Несумњиво ће бити чест случај да насељеник има у старом месту и извесних права. О некима од њих већ постоји одредба у чл. 12 Уредбе Аграрног савета о провођењу насељавања бораца у Војводини. Ту је уређено питање права која је насељеник имао у утрини, шуми, у планини, води, риболову, земљишној заједници, имовној општини и томе слично. Разуме се да је ту предвиђено само уживање тих права, и то привремено. Одредба о томе из поменутог чл. 12 Уредбе скоро је дословно пренета у црногорски Закон о аграрној реформи и колонизацији (чл. 3. тач. е), свакако стога што таквих права највише има баш у Црној Гори. Међутим, поред ових права, може бити и других. Чест је случај да појединац има право на воду за наводњавање, а код промене власника земље то се обично решава применом начела: коме земља, томе и вода, па би тако требало решити и код вода на којима су имали право насељеници док су били у старом месту. Затим, у многим нашим крајевима, па и у Хрватском Загорју, има редовничких воденица, које нијесу течевинске. Ако је насељеник био

удеоничар у једној таквој редовничкој воденици, очигледно је да се он тим својим правом удеоничара не може користити. Али, право је, а и обичај је такав, да његово право остане његовој заједници, тако да се његовим делом побољшају делови осталих чланова његове заједнице који су удеоничари. У томе смислу би, према томе, требало решити и ово питање.

Правило је да свако село има својих сеоских или уопште јавних потреба, као што су путеви, пропусти, школе, школски вртови, тргови итд., али се те потребе не могу задовољити због тога што постојећа имања чине сметњу томе. Међутим, кад из ког места оду насељеници и оставе имање, онда може доћи до могућности да се такве јасно изражене потребе села задовоље на рачун имања која насељеници остављају. Стога би у оваквим местима требало узети у обзир такве могућности и искористити створене прилике.

Сва напред изложена питања стварају се одласком насељеника из њихових места. Али поред њих, има и питања која се изазивају доласком насељеника у места насеља. Оно на што би требало обратити пажњу, то је да насељеници не буду у положају то је да насељеници не буду у положају мање вредних грађана у односима према домороцима. У неким крајевима у које се насељеници досељавају постоје извесна колективна права домородаца, која произлазе из обичаја, а доцније из закона. По правилу дошљак не улази у та права досељењем у место у коме домороци имају то право. Али није немогуће да они та права стекну под извесним условима. Ако их не би стекли, то би био разлог да они стално остану у положају економски слабијем од домородаца. Затим, немајући тих права, они би били у немогућности да учествују у управљању ових заједница о којима је реч, а већ самим тим би били грађани са мање јавних права од домородаца. Међутим, требало би настојати да се то свакако избегне.

Изван ових питања која се изазивају одласком насељеника из старог и доласком њиховим у ново место, а која овде нису сва ни обухваћена, постоји једно друго које захтева своје решење. Наиме, примећено је да извесни насељеници у својим правима којима траже земљу наводе колико имају чланова породице, али да на додељену земљу не долазе сви. Може се десити да је насељеник у старом месту живео у кућној заједници па у ново место дошао са члановима своје уже породице. Такав поступак је потпуно уредан, али насељенику се у таквом случају може дати само онолико земље колико му припада према броју чланова те његове уже породице која је досељена. Али, има случајева где се породице предвајају: отац са неколико деце оде, а мати са другом децом остаје, тако ни у старом ни у новом месту нема породице, ма да је у новом месту насељенику одређена количина земље према броју чланова његове породице. Овакав поступак није исправан и он се не може допустити. Ово је питање на изве-

стан начин решено у последњем закону о измени и допуни Закона о аграрној реформи и колонизацији Србије, али је у осталим федералним јединицама остало нерешено, а требало би га решити.

На концу, поставља се питање шта ће бити са стоком коју насељеници не могу превести у Војводину. Познато ми је да Босанска влада откупљује стоку од насељеника, а новац за то је тражила од Савезне владе. Не улазећи у то да ли је ово оправдано или не, указујем само на то да и ово питање стоји отворено и требало би га решити.

Овде ми није стало до тога да изнесем сва питања која се покрећу одласком насељеника из старог места, нити је то могуће одавде учинити за све федералне јединице. Али желим да скрећем пажњу на то да таквих питања има и да ће их још бити, па би требало ставити у дужност федералним јединицама да на њих пазе, да их проучавају и решавају у кругу своје надлежности на начин који најбоље одговара појединим земаљским приликама.

Ако Аграрни савет усвоји гледиште да ова питања треба решити, потребно би било о томе обавестити све земаљске владе.“

Очигледно је да је Вукосављевића занимао цео комплекс имовинско-правних проблема, који су се појавили провођењем колонизације у Војводини. Он је на ванредан начин уочио извесне разлике у републичким законима о аграрној реформи и колонизацији у третману непокретне имовине, а особито земље, коју су насељеници остављали у старом крају. Међутим, он се није задржао само на уочавању, него је указао на начин најцелесходнијег поступања са наведеном непокретном имовином. Као солидан зналац кућне задруге, наше древне социјалне и економске институције, Вукосављевић је настојао да јој се дају извесна права у наслеђивању непокретне имовине одсељених породица. На крају, у разматрању проблема наслеђивања земље одсељених лица, унео је једну изразито социјалну ноту, јер је предлог „да сиромашнији сродници даљег степена иду испред богатих који су по сродству ближи одсељеноме“.

На исти начин предлагао је да се реши и проблем извесних права, која су насељеници уживали у старом крају. Реч је о праву у утрини, шуми, планини, води, риболову, земљишној заједници, имовној општини и т. сл.¹³

У тежњи да се насељеници што пре изједначе са домородачким становништвом у местима насељавања, у којима су домороци већ уживали нека колективна права „која произлазе из обичаја, а доцније из закона“, Вукосављевић је предлагао да и насељеници стекну та права, јер ако их не стекну „самим тим би били грађани са мање јавних права од домородаца“, што би, по његовом мишљењу требало избећи.

¹³ Вид. детаљније о праву у утрини, шуми, планини, земљишној заједници и имовној општини: С. Вукосављевић, *Историја сељачког друштва*, Српска академија наука, Посебна издања, књ. ССІХ, Институт за изучавање села, књ. 1, Београд 1953, стр. 193 — 266.

Разумљиво је Вукосављићево инсистирање да се предузму законске мере против раздвајања породице, тј. против појаве да се једна половина чланова породице насељава у новом крају, а друга половина остаје у старом крају, па „тако ни у старом ни у новом месту нема породице“. Штета је што у овом случају није до краја образложио неодобравање раздвајања породица, иако се да наслутити да је његово заузимање за насељавале интегралне породице било углавном мотивисано чиниоцима производне, дакле економске природе.

Штета је такође што Вукосављевић није још шире захватио проблем имовинско-правних односа у провођењу колонизације. Уместо тога, он се задовољио констатацијом „да таквих питања има и да ће их бити“.

Непоколебљиво уверен у историјску оправданост насељавања Војводине, вероватно је сматрао да ће наше друштво пронаћи најбоља решења и за оне насељеничке имовинско-правне проблеме који почетком 1946. још нису били изразито актуелни.

Др Никола Гаћеша